

FRANCISZEK BATKO (1885-1953)

NAUCZYCIEL, ŻOŁNIERZ, SYBIRAK – SZKIC BIOGRAFICZNY

Gabriel Szuster

Artykuł jest próbą przybliżenia postaci, o której pamięć wciąż żyje w środowisku lokalnym Świątnik Górnych. Jej indywidualne losy spletały się z wydarzeniami wielkiej historii – tak oto poprzez perspektywę mikroskali możemy poznawać także szerszy kontekst historyczny. Franciszek Batko był nauczycielem, lokalnym działaczem, rzec można społecznikiem, a także żołnierzem armii Austro-Węgier. Najciekawszym etapem w jego biografii jest okres syberyjski. Był on zarówno zesłańcem, jak i żołnierzem 5 Dywizji Syberyjskiej majora Waleriana Czumy. Choć dzieje tej formacji wojskowej na stałe wpisały się w polską historiografię, a także w pamięć rodzinną, dzisiaj nie są one tematem szerszych opracowań naukowych¹.

---

¹ Por. m.in. J. Rogowski, *Dzieje Wojska Polskiego na Syberii*, Poznań 1927; H. Bagiński, *Wojsko Polskie na Wschodzie 1914-1920*, Warszawa 1921, s. 535-598; J. Wiśniewski, *Udział wojsk polskich w walce z bolszewikami na Syberii w 1919 r.*, [w:] *Od armii komputowej do narodowej. 2. Dzieje militarne Polski i jej wschodnich sąsiadów od XVI do XX w.*, red. M. Krotofil, A. Smoliński, Toruń 2005, s. 404-417; Я. Висьневский, *Войско Польское в Сибири во время революции*, [w:] *Революционная Россия 1917 года и польский вопрос: новые источники, новые взгляды*, ответст. ред. М. Волос и А. Орехов, Москва 2009, s. 217-259; D. Radziwiłowicz, *Polskie formacje zbrojne we wschodniej Rosji oraz na Syberii i Dalekim Wschodzie w latach 1918-1920*, Olsztyn 2009, s. 351-380; J. Wiśniewski, *Żony czasu wojny. „Wojenne żony” w wojskach czechosłowackich i polskich na Syberii w latach 1918-1920*, „Klio” vol. 19, 2011, nr 4, s. 55-78; J. Jarek-Mirski, *W dwudziestą rocznicę powstania V-ej Syberyjskiej Dywizji*, „Sybirak” R. 5, 1938, nr 4(16), s. 8-12; B. Chłusewicz,

Niech ten szkic biograficzny będzie więc kolejną pozycją, która pozwoli poszerzyć wiedzę o polskich żołnierzach na Syberii. Tekst nie wyczerpuje w pełni tej problematyki, nie stanowi też całościowego opracowania dziejów 5 Dywizji. Jest raczej rodzajem przypomnienia jednego z jej żołnierzy i jego fascynującej historii, w której jak w soczewce skupiły się problemy i bolączki dnia codziennego, i to nie tylko polskich zesłańców na Syberii w latach 1915-1921.

Rok 2018 jest dla nas szczególnie, a to za sprawą setnej rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości po 123 latach zaborów i końca Wielkiej Wojny, na którą nasi przodkowie czekali, wołając słowami Adama Mickiewicza: „O wojnę powszechną za wolność ludów, błagamy Cię, Panie!”. I właśnie dlatego, choć trajektoria losów Batki nie wpisuje się bezpośrednio w opowieść o Niepodległej, bez wahania można stwierdzić, że był on aktywnym uczestnikiem tamtych dni.

Podstawę źródłową niniejszego opracowania stanowią przede wszystkim materiały archiwalne rodziny Batków z Ochojna² (listy, życiorysy i karty pocztowe słane z Syberii) oraz dokumentacja zgromadzona w Centralnym Archiwum Wojskowym w Rembertowie³. Niezwykle cenne okazały się zbiory Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego⁴ dotyczące Franciszka Batki jako studenta i kandydata na nauczyciela. Te wiadomości uzupełniają informacje z Österreichisches Staatsarchiv⁵ oraz sprawozdania dyrekcji gimnazjów. Nie możemy również zapomnieć, że przy tego rodzaju badaniach istotne są źródła genealogiczne, dlatego

---

W obronie honoru żołnierzy 5-ej Dywizji Syberyjskiej, „Sybirak” R. 4, 1937, nr 1(13), s. 8-20; D. Sula, *Powrót ludności polskiej z byłego Imperium Rosyjskiego w latach 1918-1937*, Warszawa 2013, s. 148-156; J. Nałęcz-Koniuszewski, *Historia V Dywizji Syberyjskiej Wojska Polskiego*, „Zesłaniec” 2006, nr 25; J. Gruszczyński, *Zapomniane wojsko. Rozkaz Wodza Naczelnego Józefa Piłsudskiego do 5. Dywizji Strzelców Syberyjskich*, „Zesłaniec” 2010, nr 42; T. Lachowicz, *Zagłada 5. Dywizji Syberyjskiej (przyczynek)*, „Zesłaniec” 2011, nr 49; P. Aleksandrowicz, *Tragiczne losy byłych żołnierzy 5. Dywizji Syberyjskiej*, „Zesłaniec” 2011, nr 49; S. Leończyk, *V Syberyjska Dywizja Strzelców Polskich i zakończenie jej działalności w guberni Jenisejskiej (1919-1921)*, „Zesłaniec” 2011, nr 49; D. Bienias, *Życie codzienne syberyjskiej V Dywizji Strzelców Polskich w okresie jej stacjonowania w Nowonikołajewsku na Syberii w 1919 roku*, „Zesłaniec” 2012, nr 52; S. Bohdanowicz, *Ochotnik*, Warszawa 2006; K. Krajewski, *Nie tylko Dowborczycy*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2009, nr 1/2(96/97), s. 33-34.

² Zbiory rodziny Batków (ZrB), Materiały nieuporządkowane dotyczące Franciszka Batki (FB).

³ Centralne Archiwum Wojskowe – Wojskowe Biuro Historyczne (CAW-WBH), Akta personalne – odznaczeniowe 1919-1939, Batko Franciszek, sygn. I.481.B.3319; ibidem, Medal Niepodległości – Batko Franciszek, sygn. MN.9.10.1933.

⁴ Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (AUJ), Komisja Egzaminów Nauczycielskich (KEN), Batko Franciszek I, sygn. PKEN 26; ibidem, Indeksy, Batko Franciszek sygn. I 10433; ibidem, Materiały nieodebrane przez absolwentów (brak sygnatury).

⁵ Österreichisches Staatsarchiv – Abteilung Kriegsarchiv (OS-Abt.K), Karteikarte aus der russischen Kriegsgefangenschaft 1914-1918, Franz Batko, geb. 24.11.1885, karton nr 35.

pomocne były tu księgi metrykalne zgromadzone w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie⁶.

Franciszek Batko urodził się 24 listopada 1885 r. w domu nr 25 we wsi Sygnezów (ówczesny powiat wielicki). Jego rodzice – Wojciech i Marianna *de domo* Sasin – byli właścicielami dóbr. Już 29 listopada Franciszek został ochrzczony przez księdza Jana Skwarczyńskiego. Jego rodzicami chrzestnymi zostali Andrzej Batko, pracownik kopalni soli, i Anna Kier, żona rolnika⁷.

Niewiele wiemy o pierwszych latach życia Franciszka Batki. Ukończył siedmioletnią szkołę ludową w Wieliczce⁸. Warto dodać, że szkoła ludowa przekazywała podstawową wiedzę. Na mocy ustawy „O zakładaniu i urządzaniu szkół publicznych i ludowych” z 1895 r. podzielono szkoły ludowe na dwa typy: wyższe, tzw. siedmioletnie, mające pięć lub więcej klas, działające w miastach, oraz niższe, sześcioletnie, z jedną, dwiema, trzema lub czterema klasami, dominujące na wsiach. Organizacyjnie szkoła dzieliła się nie tylko na klasy, ale i na stopnie, uzależnione od liczby nauczycieli⁹. Posłanie młodego Franciszka do szkoły w mieście mogło być więc celowym działaniem, zmierzającym do tego, aby mógł kontynuować naukę w gimnazjum, albowiem to szkoła „miejska” dawała szansę na dalszą edukację.

W 1901 r. Batko rozpoczął naukę w Gimnazjum św. Anny w Krakowie, gdzie uczęszczał w klasach pierwszej¹⁰ i drugiej (pierwsze półroczce)¹¹. W drugim półroczu klasy drugiej i w klasie trzeciej pobierał nauki w C.K. Wyższym Gimnazjum w Wadowicach¹². Pozostałe cztery klasy ukończył w Gimnazjum im. Króla Jana Sobieskiego w Krakowie¹³. Maturę zdał 29 maja 1908 r., tym samym stając się

⁶ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (AKMK), Rzymskokatolicka Parafia św. Klemensa w Wieliczce, Chrzty Sygnezów 1893-1907, nr 63.

⁷ Ibidem; *Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850-1918. A-D*, red. J. Michalewicz, Kraków 1999, s. 154.

⁸ AUJ, KEN, Batko Franciszek I, sygn. PKEN 26, brak paginacji (b.p.), por. *Curriculum vitae*.

⁹ R. Wroczyński, *Dzieje oświaty polskiej 1795-1945*, Warszawa 1980, s. 218.

¹⁰ *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum Nowodworskiego, czyli Św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1901*, Kraków 1901, s. 71.

¹¹ *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum Nowodworskiego, czyli Św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1902*, Kraków 1902, s. 81. W spisie uczniów F. Batko nie występuje, zapewne z racji tego, że był uczniem tylko przez pierwszy semestr.

¹² *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Wadowicach za rok szkolny 1902*, Wadowice 1902, s. 70.

¹³ *Sprawozdanie dwudzieste pierwsze Dyrekcji C.K. Gimnazjum III. w Krakowie za rok szkolny 1904*, Kraków 1904, s. 82; *Sprawozdanie dwudzieste drugie Dyrekcji C.K. Gimnazjum III. w Krakowie za rok szkolny 1905*, Kraków 1905, s. 72; *Sprawozdanie dwudzieste czwarte Dyrekcji C.K. Gimnazjum III. w Krakowie za rok szkolny 1907*, Kraków 1907, s. 98; *Sprawozdanie dwudzieste piąte Dyrekcji C.K. Gimnazjum III. w Krakowie za rok szkolny 1908*, Kraków 1908, s. 103; *Sprawozdanie dwudzieste piąte Dyrekcji C.K. Gimnazjum III. w Krakowie za rok szkolny 1908*, Kraków 1908, s. 104; Archiwum Narodowe w Krakowie (ANKr), II Liceum Ogólnokształcące im. Króla Jana III

„dojrzałym” do studiów uniwersyteckich¹⁴. Jako uczeń gimnazjalny Franciszek Batko dostawał wysokie noty za naukę¹⁵. Otrzymał więc gruntowne wykształcenie – ukończył elitarne ośmioklasowe gimnazjum, będące przepustką na studia wyższe¹⁶.

Franciszek Batko (1885-1953) – ze zbiorów Archiwum UJ

Sobieskiego w Krakowie/C.K. Gimnazjum III w Krakowie/(II LO), katalog ocen z roku szkolnego 1903/1904, klasa IV, sygn. 29/2302/21; ibidem, katalog ocen z roku szkolnego 1904/1905, klasa V, sygn. 29/2302/22; ibidem, katalog ocen z roku szkolnego 1905/1906, klasa VI, sygn. 29/2302/23; ibidem, katalog ocen z roku szkolnego 1906/1907, klasa VII, sygn. 29/2302/24; ibidem, katalog ocen z roku szkolnego 1907/1908, klasa VIII, sygn. 29/2302/25.

¹⁴ AUJ, KEN, Batko Franciszek I, sygn. PKEN 26, b.p., por. *Świadectwo dojrzałości*, ANKr, II LO, protokół z egzaminu maturalnego zdanego przez Franciszka Batko z dnia 29.05.1908 r., sygn. 29/2302/40.

¹⁵ Por. sprawozdania dyrekcji gimnazjów wymienione powyżej.

¹⁶ System ten funkcjonował aż do tzw. reformy Jędrzejewicza z 1932 r., na mocy której powstało czteroletnie gimnazjum i dwuletnie liceum. Por. Dz.U. 1932, nr 38, poz. 389.

Szansę tę wykorzystał i już 5 listopada 1908 r. zapisał się na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego – na kierunek filologia klasyczna. Studia ukończył w 1912 r., uzyskując absolutorium¹⁷. Aby zostać nauczycielem gimnazjalnym, musiał jeszcze zdać przed państwową komisją egzamin, który nadawał uprawnienia do nauczania. Dlatego 20 marca 1913 r. Franciszek Batko złożył podanie do C.K. Dyrekcji Komisji Egzaminacyjnej o umożliwienie zdania egzaminu z filologii klasycznej jako przedmiotu głównego i filologii polskiej jako przedmiotu dodatkowego. Do podania musiał załączyć: indeks, świadectwo dojrzałości, świadectwa z kolokwiów z higieny dla nauczycieli szkół średnich, filozofii, psychologii, pedagogiki oraz poświadczenie, że brał czynny udział w proseminariach i seminariach z łaciny i greki. Ponadto musiał wykazać spis lektur z filologii klasycznej, które przygotował do egzaminu. Komisja egzaminacyjna pismem z dnia 10 kwietnia 1913 r. dopuściła Franciszka do egzaminu, nakładając na niego obowiązek napisania dwóch wypracowań: z przedmiotu głównego i pobocznego. Co ciekawe, jako adres zamieszkania Batko podawał wówczas Frydrychowice koło Wieliczki. Nie wiadomo, dlaczego Franciszek Batko wniósł 8 października podanie o przedłużenie czasu na napisanie wypracowań. W dokumentacji nie odnajdujemy żadnego poświadczenia otrzymania uprawnień do nauczania, jednakże możemy przypuszczać, że je otrzymał, gdyż po powrocie z I wojny światowej pracował jako nauczyciel¹⁸.

Po studiach rozpoczął pracę w Gimnazjum oo. Pallotynów w Wadowicach na Kopcu¹⁹. Szkoła, założona w 1909 r. przez księdza Alojzego Majewskiego, była również niższym seminarium duchownym. Funkcjonowała do czasu rozwiązania jej przez władze komunistyczne w 1962 r.²⁰ Życie Franciszka Batki toczyło się jednak nie tylko wokół edukacji i pracy nauczycielskiej. 23 sierpnia 1913 r. w Podstolicach ożenił się z Anną Urbanikówną z Ochojna²¹. Niecały rok później, 13 czerwca 1914 r., przyszedł na świat ich pierworodny syn Franciszek (późniejszy historyk i kronikarz lokalnych dziejów Świątnik Górnych; zm. 3 maja 2005 r.)²².

¹⁷ AUJ, KEN, Batko Franciszek I, sygn. PKEN 26, b.p., por. *Podanie do komisji egzaminacyjnej krakowskiej dla kandydatów na Nauczycieli gimnazjalnych i szkół realnych*; ibidem, Indeksy, Batko Franciszek, sygn. I 10433; ibidem, Materiały nieodebrane przez absolwentów (brak sygnatury).

¹⁸ Ibidem, KEN, Batko Franciszek I, sygn. PKEN 26, b.p., por. całą zawartość teczeki.

¹⁹ F. Batko, *Pisma z historii Świątnik Górnych i okolic*, Świątniki Górne 2008, s. 99.

²⁰ J. Dyl, „Collegium Marianum” – Gimnazjum i Niższe Seminarium Duchowne XX. Pallotynów w Wadowicach na Kopcu w latach 1909-1962, „Roczniki Teologiczne” 1994, t. 41, z. 4, s. 99-115.

²¹ AKMK, Rzymskokatolicka Parafia św. Klemensa w Wieliczce, Chrzty Sygnezów 1893-1907, nr 63.

²² CAW-WBH, Medal Niepodległości – Batko Franciszek, sygn. MN.9.10.1933, b.p., por. *Kwestionariusz z dnia 10 sierpnia 1931 r.*; F. Batko, *op. cit.*, s. 5.

5 marca 1914 r. Batko podjął obowiązki zastępcy nauczyciela w C.K. Gimnazjum w Gorlicach²³. Był nauczycielem łaciny i greki oraz opiekunem klasy pierwszej. Również ta szkoła była placówką młodą i zakładaną na „surowym korzeniu”, a jej początki datują się na 5 maja 1906 r., kiedy cesarz Franciszek Józef wydał postanowienie o utworzeniu gimnazjum w Gorlicach²⁴.

Zawierucha wojenna, której wybuch przyspieszyło zabójstwo arcyksięcia Franciszka Ferdynanda 28 czerwca 1914 r. w Sarajewie, przerwała pracę nauczycielską Franciszka Batki. Jak czytamy w sprawozdaniu Dyrekcji Gimnazjum w Gorlicach:

Gdy zbliżał się koniec ferii głównych w roku 1914, burza wojenna objęła już obszary pogranicza północno-wschodniej połaci kraju. (...) Grono nauczycielskie, które rozpoczęło roczną pracę w zakładzie, było bardzo uszczuplone. Z chwilą bowiem ogłoszenia ogólnej mobilizacji prawie połowa nauczycieli stanęła pod bronią²⁵.

Z dokumentacji za rok 1915 r. wynika, że Franciszek Batko nadal pozostawał nauczycielem tejże szkoły, jednak z adnotacją, że pełnił już służbę wojskową²⁶. Do wojska został powołany 11 listopada 1914 r. w Wieliczce i służył w austriackim 30 Pułku Piechoty, który przed wybuchem wojny stacjonował we Lwowie. 28 lutego 1915 r. skierowano go do szkoły oficerskiej w Feldbachu w Styrii, którą ukończył w tym samym roku. 30 maja 1915 r. jako jednoroczny *Zugführer* (plutonowy) wyruszył na front wschodni w charakterze podoficera rachunkowego, jednak ze względu na braki kadrowe został mianowany kadetem-aspirantem (*Kadett-Aspirant*). Podczas ataku na umocnione pozycje rosyjskie w okolicach Lublina został ranny i dostał się do rosyjskiej niewoli z resztkami batalionu. Niestety nie znamy dokładnej daty uwięzienia, jednakże musiało się to stać pomiędzy 24 czerwca a 8 lipca 1915 r.²⁷ Został zesłany do Peresławia Zalewskiego w ówczesnej guberni włodzimierskiej²⁸. Jako jeńiec austriacki przebywał w niewoli do września 1918 r.²⁹

Jak wynika z kart pocztowych, które wysyłał do żony, zamieszkałej z synem Franciszkiem w Ochojnie, w Peresławiu Zalewskim przebywał do drugiej połowy

²³ *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Gorlicach za rok 1914*, Gorlice 1914, s. 51; AUJ, KEN, Batko Franciszek I, sygn. PKEN 26, b.p., por. *Zaświadczenie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Gorlicach z dnia 3 kwietnia 1914 r.*

²⁴ *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Gorlicach za rok 1914*, s. 5.

²⁵ *Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Gorlicach za lata szkolne 1915-1916*, Gorlice 1916, s. 5-6.

²⁶ *Ibidem*, s. 51.

²⁷ CAW-WBH, Akta personalne-odznaczeniowe 1919-1939, Batko Franciszek, sygn. I.481.B.3319, b.p., por. Karty ewidencyjne nr 4 i 6.

²⁸ OS-Abt.K, Karteikarte aus der russischen Kriegsgefangenschaft 1914-1918, Franz Batko, geb. 24.11.1885, karton nr 35.

²⁹ *Ibidem*.

Письменные сношения военнопленных или с военнопленными допускаются только посредством почтовых карточек, подаваемых открыто.

Для военнопленных
Pour les prisonniers de guerre
Почтовая карточка
Carte postale.

Кому: *В. Переславлю*
Nom et prénom du destinataire: *Włdyb. Faw. Batko Anna*
Professorska

Куда: *in Ochojno*
Lieu de destination: *Pl. Światliki Górne*
Tarnobrzeg *bei Krakau*

Цена ½ коп.

Москва 1916 г.

Karta pocztowa wysłana przez Franciszka Batkę z Peresławia Zalewskiego 26 V 1916 r.

На польски! *Polskie!*
Письменные сообщения допускаются только на русском, французском и немецком языках.

Kochana moja Haniu! Cieszy mnie to, że po maziowsku gospodaruję - było tylko do końca wybrane. Nie nie warawina, czy dostatas już jakieś odskoda- wanie na wyjazdowe mieszkanie. Akceptowawszy winni liczyć się z tem kiedy wynagrodzenie będzie było, czywistniwaniem, i nie powinni zapominać, że skądś jest wszystko droższem, a więc i straty się powiększają. Czy Włdyb. nie przypomina Ci co a pieniądze? Ja do Rady szkolnej piszę w każdym miesiącu kilka razy a więc sądzę, że powinni Ci pensję przysłać. Chociaż kwity, ewentualnie napisz sobie, czy kolejno miesiąc po miesiącu (bez przerw) w miesiącach) dostajesz pieniądze. Tęże ex-cto, tak jak ja!

Czuję się w Warszawie i mam podawany przez Franciszka Batkę Peresław Zalewski 26 maja 1916.

1916 r. – ostatnia karta pocztowa z tej miejscowości datowana jest na 21 lipca 1916 r. Później przeniesiono go do Troickosawska w Buriacji (obecnie Kiachta) – daty kart pocztowych stamtąd wysłanych zawierają się pomiędzy 10 grudnia 1916 a 23 maja 1917 r. Z początkiem czerwca 1917 r. znalazł się w Bieriozowce na Zabajkale³⁰. Tam przystąpił do organizowania i prowadzenia kursów maturalnych w zakresie szkoły gimnazjalnej dla jeńców wojennych³¹, w czym zapewne były mu pomocne jego wykształcenie i wcześniejsza praca pedagogiczna. Dla jeńców kursy te stanowiły sposobność do rozwoju osobistego i niosły nadzieję na powrót do normalności. Dzięki kursom Franciszek Batko nawiązał znajomość z profesorem Józefem Birkenmajerem, wybitnym polskim slawistą, który również służył później w 5 Dywizji Syberyjskiej³². Na marginesie warto dodać, że wspomniane karty pocztowe, będące rodzajem źródła epistolograficznego, stanowią doskonały materiał do poznania tzw. *social history* (historii społecznej). Jak wynika z ich treści, jedną z głównych bolączek syberyjskiej udręki był ostry klimat. Ponadto Batko uskarżał się, co zrozumiałe, na długą rozłąkę z rodziną. Wyraźnie widać, że korespondowanie z bliskimi było dla niego jedną z najważniejszych czynności, i śmiało możemy przypuszczać, że dawało mu ono siłę do przetrwania. W przesyłanych wiadomościach pojawiają się też sprawy bardziej przyziemne, jak sprzedaż konia w gospodarstwie w Ochojnie czy zabezpieczenie finansowe żony z dzieckiem. Bolączką, na którą Batko się uskarżał, była nieregularność w dostarczaniu korespondencji – wynikała ona zapewne z odległości, a także niestabilnej sytuacji politycznej w Rosji³³. W korespondencji z lutego 1917 r. Franciszek Batko pisał do żony:

Moja Najdroższa. W tych dniach odbyło się badanie wewnętrzne słabych w obecności komisji lekarskiej. Wśród słabych i ja kazałem się zapisać, lecz lekarze orzekli, że prócz wolności nic mi nie brakuje. Z jednej strony mam satysfakcję, wiedząc, że zdrowie mi służy, z drugiej jestem jednak pozbawiony możliwości dostania się w granice neutralnego państwa, zwłaszcza Szwajcarii, a ci prawdopodobnie tam pojadą³⁴.

Jak wspominał jego syn Franciszek, na początku swojej tułaczki ojciec przebywał w europejskiej części Rosji, po czym został wywieziony na Syberię, gdzie trafiał do obozów jenieckich m.in. w Omsku, Tomsku, Krasnojarsku i Irkucku. Najdłużej przebywał właśnie w Bieriozowce. Podobnie jak inni jeńcy, pracował

³⁰ ZrB, por. Karty pocztowe wysyłane z Rosji przez Franciszka Batkę, materiał nieuporządkowany.

³¹ CAW-WBH, Medal Niepodległości – Batko Franciszek, sygn. MN.9.10.1933, b.p., por. Kwestionariusz z dnia 10 sierpnia 1931 r.

³² ZrB, FB, F. Batko junior, Biogram.

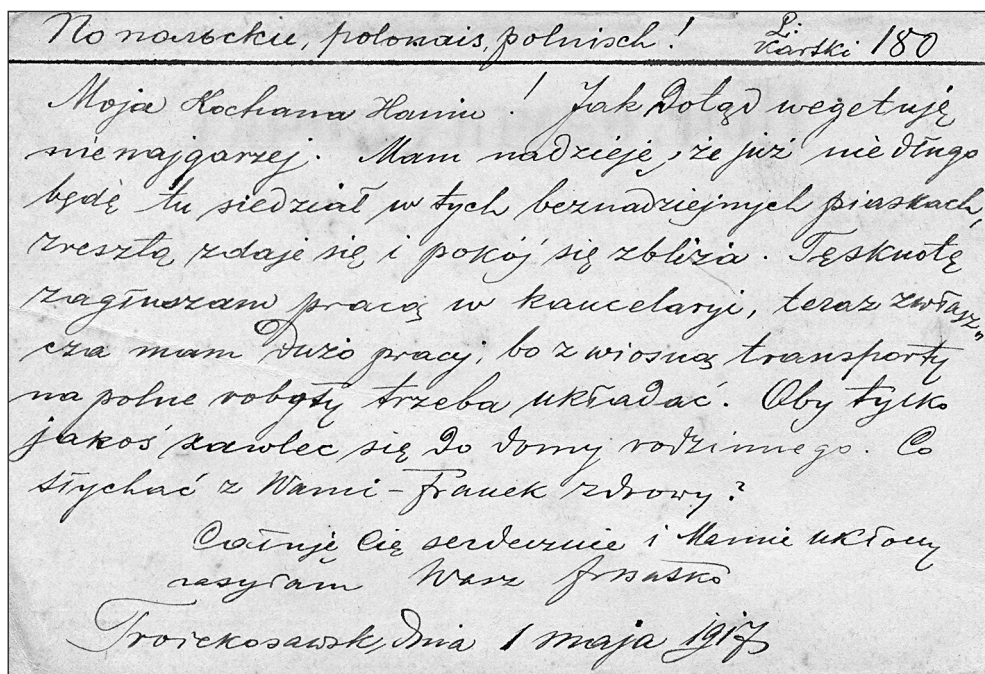
³³ Ibidem.

³⁴ Cyt. za: ibidem, por. Kartę pocztową wysłaną 5 II 1917 r. z Troickosawska.

Karta pocztowa wysłana przez Franciszka Batkę z Troickosawska 1 V 1917 r.

przy wycince lasów, przeważnie jednak zlecano mu prace kancelaryjne. Nie zapomniał również o swoim powołaniu, czyli nauczaniu innych, dlatego organizował i prowadził kursy maturalne w obozie na Zabajkału³⁵.

Wraz z wybuchem rewolucji październikowej sytuacja zaczęła się zmieniać. Do władzy doszli bolszewicy, którzy dążyli do wycofania się Rosji z Wielkiej Wojny. Doprowadziło to do niezwykle krwawego konfliktu (1917-1921) pomiędzy bolszewikami – „czerwonymi”, a byłymi żołnierzami i oficerami carskiej armii – „białymi”.

Znaczącą rolę w formowaniu oddziałów polskich na Syberii odegrali żołnierze czescy i ich wystąpienie przeciwko bolszewikom w maju 1918 r. Celowe jest więc przybliżenie w tym miejscu znaczenia i roli, którą odegrał Korpus Czechosłowacki, a właściwie Czeskosłowacki. W jego skład wchodził jeńcy i dezertjerzy (Czesi i Słowacy) z armii Austro-Węgier oraz Czesi i Słowacy zamieszkujący Rosję przed 1914 r. Formacja została utworzona jeszcze w okresie Wielkiej Wojny. W 1914 r. uformowano jednostkę czesko-słowacką, w 1916 r. powstała brygada, a na jesieni 1917 r. zorganizowano korpus, w skład którego wchodziły dwie dywizje piechoty (40 tys. żołnierzy)³⁶. W wyniku pokoju zawartego w Brześciu Litewskim bolszewicy zgodzili się, aby korpus wyjechał do Francji przez Władywostok, jednak pod naporem żądań niemieckich złamali umowę i podjęli próbę rozbrojenia Czechów. W konsekwencji korpus w porozumieniu z oddziałami białogwardyjskimi rozpoczął walkę przeciwko wojskom bolszewickim i w okresie od maja do września 1918 r. oczyścił z sił nieprzyjaciela cały teren od Wołgi aż po Władywostok³⁷.

Wydarzenia te stały się dla Polaków asumptem do stworzenia własnych oddziałów. Już na przełomie lat 1917 i 1918 zaczęły powstawać na Syberii małe oddziały polskie, które brały nazwy od miejscowości, w których były formowane, stąd m.in. legiony: Omski, Irkucki, Semipałatyński. Powstały 23 czerwca 1918 r. w Samarze Polski Komitet Rewolucyjny do walki o wolność i zjednoczenie Polski zajął się scalaniem polskich jednostek wojskowych. W następnym miesiącu w Ufie został utworzony batalion pod dowództwem kapitana Franciszka Dindorfa-Ankowicza. Równocześnie zaczęto tam formować sztab wojska polskiego, w którego skład weszli oficerowie byłego I Korpusu Polskiego. Tam też zorganizowano garnizon wojskowy, do którego zgłaszali się ochotnicy. Samara była wówczas już

³⁵ CAW-WBH, Akta personalne – odznaczeniowe 1919-1939, Batko Franciszek, sygn. I.481.B.3319, b.p., por. Karty ewidencyjne nr 4 i 6; ZrB, por. F. Batko junior, *Biogram*; F. Batko, *op. cit.*, s. 99.

³⁶ J. Wiśniewski, *Od „Czeskiej Drużyny” do Korpusu Czechosłowackiego. Czesko-słowackie formacje wojskowe w Rosji w latach 1914-1916*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2014, nr 4, s. 25-50; i d e m, *Żony czasu wojny...*, s. 56.

³⁷ *Ibidem*; H. Bagiński, *op. cit.*, s. 537.

tylko punktem zbornym dla żołnierzy, których odsyłano do Ufy³⁸. W tym samym czasie w Omsku swoją działalność rozpoczął Tymczasowy Polski Komitet Wojenny, w Irkucku natomiast powstała Polska Liga Wojenna Walki Czynnej, która zorganizowała oddział wojskowy. Znaczącym i zarazem przełomowym momentem było utworzenie Polskiego Komitetu Wojennego w drugiej połowie lipca 1918 r., w trakcie zjazdu przedstawicieli wszystkich formacji wojskowych w Omsku³⁹. Już kilka dni później, 23 lipca, zawarto umowę z dowództwem Korpusu Czechosłowackiego, na mocy której Czesi mieli udzielać formacjom polskim pomocy i gwarantowali im niezawisłość i samodzielność w sprawach wewnętrznych. Wszystko to za cenę podporządkowania organizujących się jednostek zwierzchnictwu wojskowemu i politycznemu Inspektoratu Wojsk Czeskich, który reprezentował generał Władimir Nikołajewicz Szokorow⁴⁰. Kiedy oddziały zostały zorganizowane, przeszły pod dowództwo generała Jana Syrovego⁴¹. Katalizatorem, który przyspieszył tworzenie polskich oddziałów na Syberii, było przybycie misji wojskowej generała Józefa Hallera z Moskwy, na której czele stał major Walerian Czuma. Objął on naczelne dowództwo nad rozproszonymi pododdziałami i przystąpił do koncentrowania sił w mieście Bugurusłan. Jego osoba w kontekście niniejszych rozważań jest ważna nie tylko ze względu na rolę, którą odegrał w formowaniu wojska, ale ze względu na to, że – jak podawał Franciszek Batko junior – jego ojciec był przez krótki czas adiutantem majora⁴². Weryfikacja tej informacji jest trudna, ponieważ ani w żadnych dokumentach wojskowych, ani we wspomnieniach Franciszka seniora nie pojawia się taka informacja. Pewne jest natomiast, że od stycznia 1919 r. był on adiutantem 2 Baonu Strzelców⁴³.

W związku z ofensywą bolszewicką ogłoszono, że centrum mobilizacyjne zostało przeniesione do miasta Nowonikołajewsk (obecnie Nowosybirsk)⁴⁴. Polskie dowództwo wojskowe, biorąc pod uwagę duży napływ ochotników, planowało utworzenie korpusu w składzie dwóch dywizji, brygady zapasowej oraz pododdziałów korpuśnych. Niestety, rzeczywiste możliwości pozwoliły tylko na sformowanie w styczniu 1919 r. tzw. Dywizji Syberyjskiej, nad którą dowodzenie

³⁸ J. Jareń-Mirski, *op. cit.*, s. 8-9; H. Bagiński, *op. cit.*, s. 538-539.

³⁹ S. Leończyk, *op. cit.*, s. 11.

⁴⁰ H. Bagiński, *op. cit.*, s. 539.

⁴¹ CAW-WBH, Wojsko Polskie na Syberii, sygn. I.122.91.752, por. *Ogłoszenie z tłumaczenia kopii depeszy gen. Syrovego z 10 września 1918 r.*

⁴² F. Batko, *op. cit.*, s. 99.

⁴³ CAW-WBH, Akta personalne – odznaczeniowe 1919-1939, Batko Franciszek, sygn. I.481.B.3319, b.p., por. Kartę ewidencyjną nr 4.

⁴⁴ H. Bagiński, *op. cit.*, s. 554; J. Wiśniewski, *Historia V Dywizji Syberyjskiej*, [w:] S. Bohdanowicz, *op. cit.*

objął pułkownik Kazimierz Rumsza. Główną bolączką nowo powstającej dywizji był brak sprzętu i uzbrojenia. Dysponowała ona jedynie tym, co uzyskano przed 1919 r. od Czechów i Słowaków⁴⁵.

W grudniu 1918 r. na Syberię przybyła francuska misja wojskowa. Na jej czele stał generał Maurice Janin (później odznaczony dwukrotnie Krzyżem Walecznych⁴⁶), który został głównodowodzącym wszystkich wojsk sprzymierzonych na Syberii⁴⁷. Należy zaznaczyć, że w tym czasie Korpus Czeskosłowacki utracił już swoją nadrzędną pozycję, którą odgrywał w stosunku do wojsk narodowych⁴⁸. Polskie oddziały wojskowe na Syberii, przechodząc pod dowództwo francuskie, uzyskały kredyt w wysokości 19 mln rubli⁴⁹. Aby nawiązać bezpośrednie kontakty, generał Haller wysłał misję wojskową, na czele której stał major Jarosław Okulicz-Kozaryn. Polska Misja Wojskowa stacjonowała w Omsku przy sztabie generała Janina⁵⁰. W związku z formowaniem się 5 Dywizji w styczniu 1919 r. zostało stworzone dla niej odrębne dowództwo – istniało już bowiem Dowództwo Wojsk Polskich we Wschodniej Rosji i na Syberii⁵¹. W maju tegoż roku został wydany rozkaz zawiadamiający o zakończeniu formowania się 5 Dywizji⁵².

Składała się ona z czterech pułków piechoty, jednego pułku ułanów, jednego pułku artylerii i brygady inżyneryjnej⁵³. Jej ogólny stan liczbowy na dzień 30 kwietnia 1919 r. wynosił 774 oficerów, lekarzy i urzędników oraz 9998 podoficerów i szeregowych, a także 1308 koni⁵⁴. Najwyższy stan liczebny 5 Dywizja osiągnęła pod koniec lipca 1919 r. – wynosił on 11 278 żołnierzy (wliczając w to oficerów, podoficerów, szeregowych, lekarzy i urzędników), choć warto zauważyć, że niektórzy badacze podają liczbę 17 733⁵⁵. W ramach 5 Dywizji prowadzono kursy wojskowe dla oficerów, jak również różnego rodzaju szkolenia wojskowe dla żołnierzy przeprowadzane w duchu patriotycznym⁵⁶. Franciszek Batko po

⁴⁵ *Ibidem*, s. 259.

⁴⁶ „Dziennik Personalny” (Ministerstwo Spraw Wojskowych) 1921, nr 41, s. 1617 (Rozkaz Ministra Spraw Wojskowych nr L. 2034 z 1921 r.).

⁴⁷ B. Chłusewicz, *op. cit.*, s. 9; S. Leończyk, *op. cit.*, s. 11.

⁴⁸ H. Bagiński, *op. cit.*, s. 551.

⁴⁹ L. Ostrowski, *Polscy wojskowi na Syberii (1904-1920)*, „Zesłaniec” 2009, nr 40, s. 6.

⁵⁰ S. Leończyk, *op. cit.*, s. 12.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ L. Ostrowski, *op. cit.*, s. 7.

⁵⁴ H. Bagiński, *op. cit.*, s. 558.

⁵⁵ В. Резмер, *Польские военнопленные в большевистском плену в Сибири в 1920-1922*, [w:] *Сибирско-польская история и современность: актуальные вопросы*, ред. Б. Шостакович, Иркутск 2001, s. 128.

⁵⁶ S. Leończyk, *op. cit.*, s. 13; H. Bagiński, *op. cit.*, s. 566.

wcieleniu 4 listopada 1918 r. do 3 Pułku Piechoty w Nowo Mikołajewsku (Nowonikołajewsku) dostał skierowanie do szkoły oficerskiej przy Dywizji Wojska Polskiego na Syberii. Po jej ukończeniu, o czym wspominałem już wcześniej, został adiutantem 2 Batalionu Strzelców, a następnie w marcu 1919 r. przydzielono go jako oficera jednorocznego do batalionu kadrowego. Służbę tę pełnił do lipca. Wtedy też zatwierdzono jego rangę chorążego. Następnie Franciszek Batko został odkomenderowany na dwumiesięczny kurs karabinów maszynowych. Po jego ukończeniu we wrześniu 1919 r. pełnił funkcję oficera plutonowego przy batalionie karabinów maszynowych⁵⁷.

Od maja 1919 r. polskie oddziały zgodnie z rozkazem generała Janina zostały skierowane do obrony linii kolejowych biegnących na zachód od Nowonikołajewska do stacji Tatarskaja i Sławgorod na odcinku około 768 km (720 wiorst). Należy pamiętać, że kolej była jedyną drogą aprowizacyjną dla wojsk frontowych na Syberii, które brały również udział w wyprawach na stepy urmańskie, sławgorodzkie i kułundyjskie, gdzie walczyły z oddziałami bolszewickimi regularnie atakującymi tyły armii admirała Aleksandra Kołczaka⁵⁸. Kołczak dokonał 18 listopada 1918 r. przewrotu i ogłosił się „wielkorządcą państwa rosyjskiego”. Aby sprostać siłom bolszewickim, armia „białych” mobilizowała coraz to nowe roczniki poborowych, które w trakcie wypraw po żywność odnosiły się niezwykle brutalnie do ludności cywilnej. Te działania nie przysparzały Kołczakowi popularności w społeczeństwie, podczas gdy oddziały bolszewickie zyskiwały nie tylko na sile, ale też na poparciu wśród ludności cywilnej⁵⁹. 14 listopada 1919 r. bolszewicy zdobyli Omsk, siedzibę armii Kołczaka. Coraz bardziej zdemoralizowani „biali” żołnierze częstokroć przechodzili na stronę przeciwnika. To wszystko doprowadziło do wydania przez Francuzów rozkazu ewakuacji. Oddziałom polskim przypadło w udziale bodaj jedno z najtrudniejszych zadań: rola straży tylnej ewakuujących się wojsk sprzymierzonych wzdłuż magistrali syberyjskiej⁶⁰. Niezwykle ciężkie warunki klimatyczne, zmęczenie żołnierzy, ciągłe postoje pociągów, których lokomotywy nie miały ani wody, ani węgla, co zmuszało do ręcznego wysypywania śniegu i palenia uzbieranym drewnem – to wszystko obniżało morale i podważało wiarę w powrót do ojczyzny i ostatecznie doprowadziło do tragedii, jaką było poddanie się wojsk polskich. Nieopodal stacji Klukwiennaja (obecnie miasto nosi nazwę Ujar), położonej około 128 km (120 wiorst) od Kra-

⁵⁷ CAW-WBH, Akta personalne – odznaczeniowe 1919-1939, Batko Franciszek, sygn. I.481.B.3319, b.p., por. Karty ewidencyjne nr 4 i 6.

⁵⁸ J. Jarem - Mirski, *op. cit.*, s. 9; H. Bagiński, *op. cit.*, s. 571.

⁵⁹ J. Wiśniewski, *Historia V Dywizji...*, s. 260.

⁶⁰ J. Jarem - Mirski, *op. cit.*, s. 11; B. Chłusewicz, *op. cit.*, s. 13.

snojarska, 7 stycznia 1920 r.⁶¹ stanęły polskie eszelony. Dowództwo po naradzie zdecydowało się na pertraktacje z bolszewikami i trzy dni później, 10 stycznia, oddziały polskie złożyły broń⁶², tym samym kapitulując⁶³. Było to tym bardziej tragiczne, że do Władywostoku dopływał właśnie statek wysłany przez rząd polski, który miał ewakuować żołnierzy z Syberii⁶⁴. W jednym z listów do żony Franciszek Batko tak relacjonował te wydarzenia:

Po zbuntowaniu się kilkutysięcznej Armii Kołczakowskiej w Syberii i po przejściu jej na stronę bolszewicką nasza Polska Dywizja nagle znalazła się nad przepaścią, bo +/- 15.000 żołnierza polskiego mimo usiłowanych prób nie mogło sprostać takim masom. Dlatego też jakkolwiek Moskałe nigdy nie wytrzymywali naszego natarcia – to jednak będąc na paręset wiorst i więcej otoczonym wrogim elementem, musieliśmy się w końcu zgodzić na ugodę⁶⁵.

Część żołnierzy nie pogodziła się z kapitulacją i przedostała się do Harbinu (Харбин, dawniej Charbin, obecnie miasto znajduje się na terytorium Chińskiej Republiki Ludowej), gdzie sformowała samodzielny batalion, Legię Oficerską, oraz dwa mniejsze pododdziały⁶⁶. Zostały one wkrótce przetransportowane do portu Dajren nad Morzem Żółtym i zaokrętowane na statek „Jarosław”, który 16 kwietnia 1920 r. wyruszył do Gdańska. Znajdowało się na nim 1320 osób, w tym 897 żołnierzy⁶⁷. Część z wojskowych, którzy dotarli do Polski, wzięła udział w wojnie polsko-bolszewickiej⁶⁸. W tym samym roku wyruszyły dwa kolejne transporty z portów w Nagasaki i Władywostoku⁶⁹.

O wiele gorszy los spotkał żołnierzy, którzy dostali się do niewoli bolszewickiej. Wśród nich znajdował się także Franciszek Batko⁷⁰. Byli przetrzymywani w nie-

⁶¹ *Ibidem*, s. 17.

⁶² J. Wiśniewski, *Żony czasu wojny*, s. 73.

⁶³ Warunki kapitulacji: „1. Wojsko polskie (dywizja) składa broń i amunicję; 2. Oficerowie i szeregowi uważani będą za jeńców wojennych; 3. Wojsko polskie wydaje swe zapasy prowiantowe i majątek wojskowy; 4. Oddziały wojska polskiego zachowują prowiant na 15 dni; 5. Nietykalność osobista i mienia prywatnego wojska polskiego gwarantowane”. Por. A. Kuczyński, *Syberia. Czterysta lat diaspory polskiej*, Wrocław 1993, s. 363.

⁶⁴ J. Jareń-Mirski, *op. cit.*, s. 11.

⁶⁵ Cyt. za: ZrB, FB, por. List porucznika F. B. o pobycie na Syberii w latach 1915-1921.

⁶⁶ J. Wiśniewski, *Ewakuacja oddziałów polskich z Dalekiego Wschodu w 1920 r.*, „Zesłaniec” 2004, nr 4, s. 15-37.

⁶⁷ D. Sula, *op. cit.*, s. 154.

⁶⁸ Szerzej: W. Rola-Sujkowski, *Udział Brygady Syberyjskiej w obronie Warszawy*, „Panteon Polski” 1931, nr 78, s. 9-10.

⁶⁹ D. Sula, *op. cit.*, s. 154.

⁷⁰ CAW-WBH, Akta personalne – odznaczeniowe 1919-1939, Batko Franciszek, sygn. I.481.B.3319, b.p., por. Kartę ewidencyjną nr 4.

zwykle ciężkich warunkach i zmuszani do katorżniczej pracy, dziesiątkowały ich choroby, m.in. tyfus⁷¹. Jak wspominał nasz bohater:

Warunków jednak bolszewicy nie dotrzymali, a czując w końcu swą przewagę, zaczęli aresztować wszystkich oficerów i niektórych z wybitniejszych szeregowców i podoficerów. – Ja byłem ostrożny i kiedy podstępnie wezwano oficerów na rejestrację, ukryłem się w wagonie – a zauważywszy, że ich otaczają i bezbronnych prowadzą celem internowania (...) postanowiłem ukrywać się dalej. (...) W pierwszych zaraz tygodniach komunisci i bandyci internacjonaści zaczęli się coraz więcej nad nimi znęcać. Kilku zaraz zastrzelili. Wielu przy śledztwie gnębili (...), skutkiem czego zmarli (...). Około 300 oficerów wysłali do Rosji do Tuły⁷².

Franciszek Batko był człowiekiem zaradnym, postanowił więc się ukryć. Aby nie dostać się w ręce bolszewików, potrzebował fałszywych dokumentów. Dzięki pomocy polskiego lekarza nazwiskiem Jacyna otrzymał posadę stróża w magazynie w Krasnojarsku. W ten sposób uzyskał dokumenty na zmienione nazwisko, a także lokum. Samo przebywanie na ulicach miasta było jednak niebezpieczne, nawet mimo przebrania, bowiem bolszewicy mieli szpiegów także wśród Polaków. Pewnego dnia Batko zauważył, że jest śledzony, więc uciekł i ukrył się w lesie pod Krasnojarskiem. Niestety, z powodu niedożywienia zachorował na tyfus plamisty. Udało mu się przeżyć dzięki pomocy tego samego polskiego lekarza, który był przełożonym powiatowego oddziału zdrowia w Krasnojarsku. Dostał legalne zwolnienie z pracy w magazynie i został zatrudniony jako pisarz w kancelarii fabryki mechanicznej koło Krasnojarska, w której pracował aż do 11 marca 1921 r. Obawiając się, że zostanie zdekonspirowany, zarejestrował się w biurze jeńców pod trzema różnymi nazwiskami: Franciszek Batko – Polak, jeniec austriacki; Franz Latke – Austriak, jeniec austriacki; Franz Brühl – jeniec niemiecki⁷³.

Korzystał z wszelkich możliwości, by przeżyć i dostać się do Polski. Okazja natrafiła się w momencie wywożenia jeńców niemieckich z Syberii. Ponieważ dobrze znał język niemiecki i miał kartę rejestracyjną na nazwisko Brühl Franz, Franciszek Batko zgłosił się do biura ewakuacyjnego i jako rzekomy poddany niemiecki zażądał umieszczenia na liście transportowej. Udało mu się dostać miejsce w pociągu i wyruszył koleją z Krasnojarska 13 marca 1921 r., by po niecałym miesiącu podróży dotrzeć do Moskwy.

⁷¹ L. Ostrowski, *op. cit.*, s. 12.

⁷² Cyt. za: ZrB, FB, List porucznika F. B. ...

⁷³ CAW-WBH, Akta personalne – odznaczeniowe 1919-1939, Batko Franciszek, sygn. I.481.B.3319, b.p., por. *Curriculum vitae*; ZrB, FB, por. List porucznika F. B. ...

Jego celem była jednak Polska. Pisał z Moskwy (4 kwietnia 1921 r.): „(...) szczęśliwie zdążam do gniazda rodzinnego. (...) Wszelkie niebezpieczeństwa, które zawisły nad moją głową, minęły. Muszę jednak odbyć jeszcze uboczną i dość odległą podróż”⁷⁴.

W Moskwie musiał przejść przez dwie rejestracje i udowodnić swoją rzekomą niemiecką tożsamość „u internacjonalistów niemieckich i w germańskim konsulacie”. „Udało mi się – pisał dalej – i tym razem wprowadzić w błąd szpiegów i urzędników niemieckich, a mając dokumenty dobrze podrobione w Krasnojarsku, zażądałem Passenschein'u”⁷⁵ do Katowic jako robotnik, poddany niemiecki⁷⁶. Otrzymał go po tygodniu. Na jego mocy przekroczył granicę łotewską i dostał się do Rygi wraz z sześcioma oficerami i szesnastoma strzelcami⁷⁷. Wówczas udał się do attaché wojskowego, aby otrzymać pozwolenie na wjazd do Polski. Granicę z Polską przekroczył 23 kwietnia 1921 r. w „Tormontach”⁷⁸ (zapewne chodziło o jedyne przejście graniczne – będące także przejściem kolejowym dawnej kolei warszawsko-petersburskiej⁷⁹ – w Turmontach-Zemegalu). Do 2 maja przebywał w Baranowiczach, skąd miał zostać przewieziony do punktu izolacyjnego w Dęblinie⁸⁰. W ostatniej chwili rozkaz zmieniono i Batkę wysłano do Stryja, lecz kilka dni później trafił jednak do Dębina. W jednym z listów do żony napisał:

Obecnie siedzę wraz z innymi oficerami, którzy się przedostali z Syberii, w Dęblinie, aż zjedzie się więcej i po zdaniu relacji i zobaczeniu swych oddziałów otrzymam dłuższy urlop lub może nawet i zwolnienie. Tutaj bardzo przyjemnie – zwiedzam fortyfikacje i napawam się zdrowym, świeżym, wiejskim powietrzem. (...) Ponieważ ja nie wiem, jak długo tu zostanę, gdyż to wszystko zależy od różnych rozkazów, mam jeszcze jechać na Pomorze⁸¹.

Ostatnim etapem jego powrotu do domu było miasto Gniew na Pomorzu,

⁷⁴ Cyt. za: F. Batko, *op. cit.*, s. 395.

⁷⁵ Cyt. za: ZrB, FB, por. List porucznika F. B. ...

⁷⁶ Dokumenty takie wydawane były np. przez Die Deutsche Fürsorgekommission für Kriegsgefangene und Zivilversickte beim Zentralen Revolutionären Deutschen Arbeiter- und Soldatenrat. Por. [on-line], https://www.europeana.eu/portal/de/record/2020601/contributions_17804.html (dostęp 26 kwietnia 2018).

⁷⁷ F. Batko, *op. cit.*, s. 395.

⁷⁸ CAW-WBH, Akta personalne – odznaczeniowe 1919-1939, Batko Franciszek, sygn. I.481.B.3319, b.p., por. *Curriculum vitae*; ZrB, FB, por. List porucznika F. B. ...

⁷⁹ Por. np. *Urzędowy rozkład jazdy. Zima 1926/1927*, Warszawa 1926, s. 269-271.

⁸⁰ F. Batko, *op. cit.*, s. 395.

⁸¹ Cyt. za: ZrB, FB, List porucznika F. B....

gdzie stacjonował jego oddział⁸² – 82 Syberyjski Pułk Piechoty⁸³. Po przejściu procesu weryfikacyjnego i rehabilitacyjnego otrzymał ośmioletni urlop 24 maja 1921 r. i powrócił do rodziny⁸⁴. W lutym następnego roku został przeniesiony do rezerwy w stopniu podporucznika⁸⁵. Już jako oficer rezerwy w maju 1922 r. rozkazem ministra spraw wojskowych został przeniesiony z 82 Pułku Piechoty do 1 Pułku Strzelców Podhalańskich⁸⁶. I tak po siedmiu latach szczęśliwie zakończyła się tułaczka Franciszka Batki.

Wkrótce powrócił do szkolnictwa i rozpoczął pracę w Państwowym Gimnazjum w Gorlicach⁸⁷ (wrzesień 1921 – sierpień 1922), gdzie uczył łaciny i greki⁸⁸. Wraz z nastaniem nowego roku szkolnego został przeniesiony do Państwowej Szkoły Ślusarsko-Mechanicznej w Świątnikach Górnych, gdzie pracował aż do 31 sierpnia 1952 r. W sprawozdaniu powizytacyjnym Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego podano: „Pan Franciszek Batko uczy przedmiotów ogólnokształcących, gimnastyki, jest kierownikiem pedagogicznym hufca i zajmuje się wychowawstwem”⁸⁹. Jego działalność nie ograniczała się do szkolnictwa. Jako były oficer i sybirak organizował oddział Stowarzyszenia Rezerwistów i Byłych Wojskowych – został jego komendantem na powiat krakowski. Działał również w Związku Sybiraków, Związku Strzeleckim oraz Lidze Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej (LOPP)⁹⁰. W 1924 r. został awansowany do stopnia porucznika rezerwy⁹¹. Angażował się również społecznie na niwie lokalnej. Od 1924 r. działał w Komitecie Odbudowy Kościoła w Świątnikach Górnych wraz z księdzem

⁸² F. Batko, *op. cit.*, s. 400, 402.

⁸³ CAW-WBH, Akta personalne-odznaczeniowe 1919-1939, Batko Franciszek, sygn. I.481.B.3319, b.p., por. Kartę ewidencyjną nr 4.

⁸⁴ Ibidem, por. Pismo Komisji Rehabilitacyjnej Dla Oficerów z b. 5 Dyw. Syberyjskiej z dnia 24 maja 1921 r.

⁸⁵ Ibidem, por. Pismo nr L. dz. 1220/22; ibidem, por. Kartę ewidencyjną; ZRB, FB, por. Książeczkę Wojskową.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ W 1918 r. budynek szkolny stał się własnością Skarbu Państwa, a szkoła zmieniła nazwę na Państwowe Gimnazjum w Gorlicach. W roku szkolnym 1922/1923 Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wyraziło zgodę na nadanie szkole imienia Marcina Kromera, [on-line], <http://kromer-gorlice.pl/o-szkole/historia-szkoly/> (dostęp 20 kwietnia 2018).

⁸⁸ ZrB, FB, F. Batko junior, *Biogram*; F. Batko, *op. cit.*, s. 99.

⁸⁹ Cyt. za: ANKr, Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego, Sprawozdanie z wizytacji szkół zawodowych przeprowadzone przez Kuratorium; wykaz ustaw i rozporządzeń w zakresie szkolnictwa zawodowego; wykaz prywatnych szkół zawodowych, korespondencja, sygn. 29/1342/34.

⁹⁰ CAW-WBH, Medal Niepodległości – Batko Franciszek, sygn. MN.9.10.1933, b.p., por. *Kwestionariusz z dnia 10 sierpnia 1931 r. oraz Wniosek o nadanie Batko Franciszkowi „Medalu Niepodległości”*.

⁹¹ CAW-WBH, Akta personalne – odznaczeniowe 1919-1939, Batko Franciszek, sygn. I.481.B.3319, s. 4; „Rocznik Oficerski” 1923, Warszawa 1923, s. 377; ZRB, FB, por. Książeczkę Wojskową.

kanonikiem Józefem Migdałkiem, komitecie założonym dla usunięcia skutków wichury, która zniszczyła dach i wieżę świątyni w zimie 1924 r.⁹² Głównym zadaniem komitetu było ustalenie planu odbudowy, zbiórka datków na tę odbudowę i koordynacja całego przedsięwzięcia. Wykonano wtedy nowe pokrycie dachu, zastępując blachę dachówką, wieżę podwyższono o 3,5 m i zamontowano na niej nowe zegary⁹³. W jednej z kul na wieży kościelnej został zapieczętowany dokument noszący datę 2 października 1925 r., w którym zawarto informacje o samym komitecie, fundatorach odbudowy i pracach wykonanych przy remoncie. Choć w tym dokumencie Franciszek Batko nie został wymieniony, to znajduje się na nim jego podpis. Podczas niedawnej renowacji krzyży proboszcz świątynickiej parafii odczytał ten akt publicznie, po czym ponownie go umieścił na wieży⁹⁴.

Przez wiele lat swojej pracy społecznikowskiej Batko był zaangażowany w działalność Czytelni Ludowej w Świątnikach Górnych, co zarejestrowano w Namiestnictwie we Lwowie pod numerem 35 377/11, poz. 116. Zajmował się m.in.: szerzeniem oświaty narodowej, rozwijaniem zdolności muzycznych, prowadzeniem czytelnicy i wypożyczalni książek oraz czasopism, urządzaniem świąt narodowych, zebrań, odczytów i wycieczek⁹⁵. Dwukrotnie został powołany w skład sądu polubownego (1924, 1926)⁹⁶, który składał się każdorazowo z prezesa oraz czterech członków, a jego zadaniem było sądzenie we wszystkich sprawach szkodzących Czytelni⁹⁷. Natomiast w grudniu 1928 r. wybrano go do zarządu Czytelni i funkcję tę sprawował do końca 1930 r.⁹⁸ Był przewodniczącym Komisji Rewizyjnej⁹⁹, wygłaszał także przemówienia podczas obchodów świąt państwowych (np. Święta 3 maja)¹⁰⁰. W jego ślady poszedł również syn Franciszek, badacz dziejów Świątnik Górnych, który w wieku niespełna 24 lat został członkiem Czytelni Ludowej¹⁰¹.

⁹² [on-line], <http://parafia-swiatniki.pl/parafia/historia-parafii/> (dostęp 8 maja 2018).

⁹³ Zbiory prywatne Jerzego Czerwińskiego (ZPJC), por. Protokoły z posiedzeń Komitetu Odbudowy Kościoła nr 1-6.

⁹⁴ Informacja pochodzi od Jerzego Czerwińskiego – korespondencja z 26 kwietnia 2018 r.

⁹⁵ Ibidem, por. Statut Czytelni Ludowej w Świątnikach Górnych.

⁹⁶ Ibidem, por. Protokół z posiedzenia Zarządu Czytelni odbytego dnia 30 XI 1924 r.; Protokół z posiedzenia Zarządu Czytelni w dniu 11 listopada 1926 r.

⁹⁷ Ibidem, por. Statut..., § 21-24.

⁹⁸ Ibidem, por. Protokół z Walnego Zgromadzenia Członków Czytelni Ludowej w Świątnikach G. odbytego dnia 16 grudnia 1928 r.; ibidem, por. Protokół Zwyczajnego Walnego Zebrania Członków Czytelni Ludowej w Świątnikach, dnia 14 grudnia 1930 r.

⁹⁹ Ibidem, por. Protokół z Walnego Zebrania Czytelni Ludowej w Świątnikach Górnych, odbytego w dniu 1 maja 1938 r.

¹⁰⁰ Ibidem, por. Protokół z posiedzenia Zarządu Czytelni Ludowej z dnia 24 kwietnia 1927 r.

¹⁰¹ Ibidem, por. Protokół z posiedzenia Zarządu Czytelni Ludowej w Świątnikach Górnych z dnia 8 marca 1938 r.

Jej działalność stanowi niezwykle ciekawy aspekt lokalnej „pracy u podstaw”. Opracowanie tego tematu w kontekście nie tylko Świątnik Górnych, ale i na tle rozmaitych podobnych organizacji działających w międzywojennej Polsce mogłoby stanowić ciekawą lekturę – w tym miejscu sygnalizuję jedynie problem badawczy.

W okresie międzywojennym Franciszek Batko był opiekunem bursy dla uczniów Szkoły Ślusarskiej. Internat został założony w latach 30. z inicjatywy Stanisława Dziewońskiego, który nie mogąc pogodzić się z zakusami likwidacji szkoły, postanowił zorganizować dom dla uczniów. Zakupił parterowy budynek w centrum Świątnik Górnych (dziś przy ul. Bruchnalskiego 15, obecnie mieści się tu Urząd Miasta i Gminy), po czym dobudował piętro, adaptując go na bursę. Należy podkreślić, że gdyby nie poświęcenie Dziewońskiego i Batki, szkoła zostałaby zamknięta, co uniemożliwiłoby uczniom kontynuowanie edukacji¹⁰².

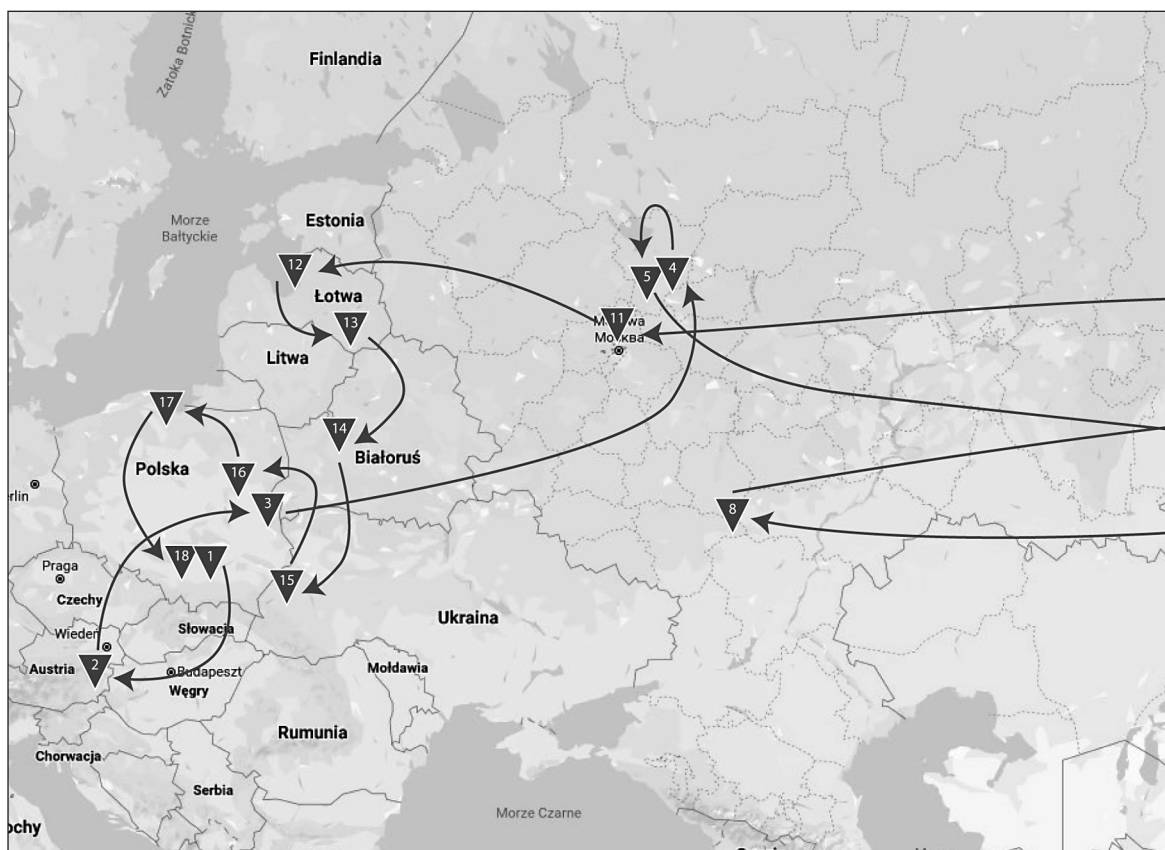
Podczas II wojny światowej, w okresie okupacji niemieckiej, Franciszek Batko włączył się czynnie w działalność konspiracyjną. Ponieważ potrafił podrabiać dokumenty (umiejętność tę zdobył w czasie niewoli syberyjskiej), pomagał Żydom, m.in. rodzinie Rotterów, wykonując dla nich fałszywe *kenkarty*. Dzięki biegłej znajomości kilku języków, w tym niemieckiego, przygotowywał pisma, uwierzytelniane następnie przez administrację gminną, które pozwalały np. na zwolnienie jeńców czy obniżenie kontyngentów, tak dotkliwych dla polskiej wsi. W swoim domu ukrywał również Kazimierza Bruchnalskiego, byłego dyrektora szkoły w Świątnikach, który z obawy przed represjami uciekł ze Lwowa¹⁰³. Wszystkie te działania narażały Batkę na poważne niebezpieczeństwo, ponieważ był on zarejestrowanym polskim oficerem, więc dla Niemców mógł być osobą szczególnie podejrzaną¹⁰⁴.

W tym okresie kontynuował także pracę pedagogiczną. W latach 1940-1942 był nauczycielem w Szkole Gospodarczej (o charakterze robotniczym) w Świątnikach Górnych. Jej początki sięgają jeszcze okresu międzywojennego. W 1926 r. staraniem Koła Polek zainicjowano prywatne kursy gospodarstwa, kroju, szycia, koronkarstwa i gotowania. Już wtedy kuratorium myślało o ustanowieniu stałych kursów. Zamierzenia te przerwał wybuch wojny. Ponieważ w okolicy Świątnik było dużo rzemieślników, niemieckie władze oświatowe nakazały organizację szkoły. Pierwszy rok nauki rozpoczął się 15 września 1939 r. Warto zaznaczyć, że przy szkole prowadzono dożywianie, z którego korzystało około 120 osób

¹⁰² ZPJC, por. Wspomnienia Stanisława Dziewońskiego, spisane przez Witolda Szczygła 30 listopada 2004 r.

¹⁰³ F. Batko, *op. cit.*, s. 99-100.

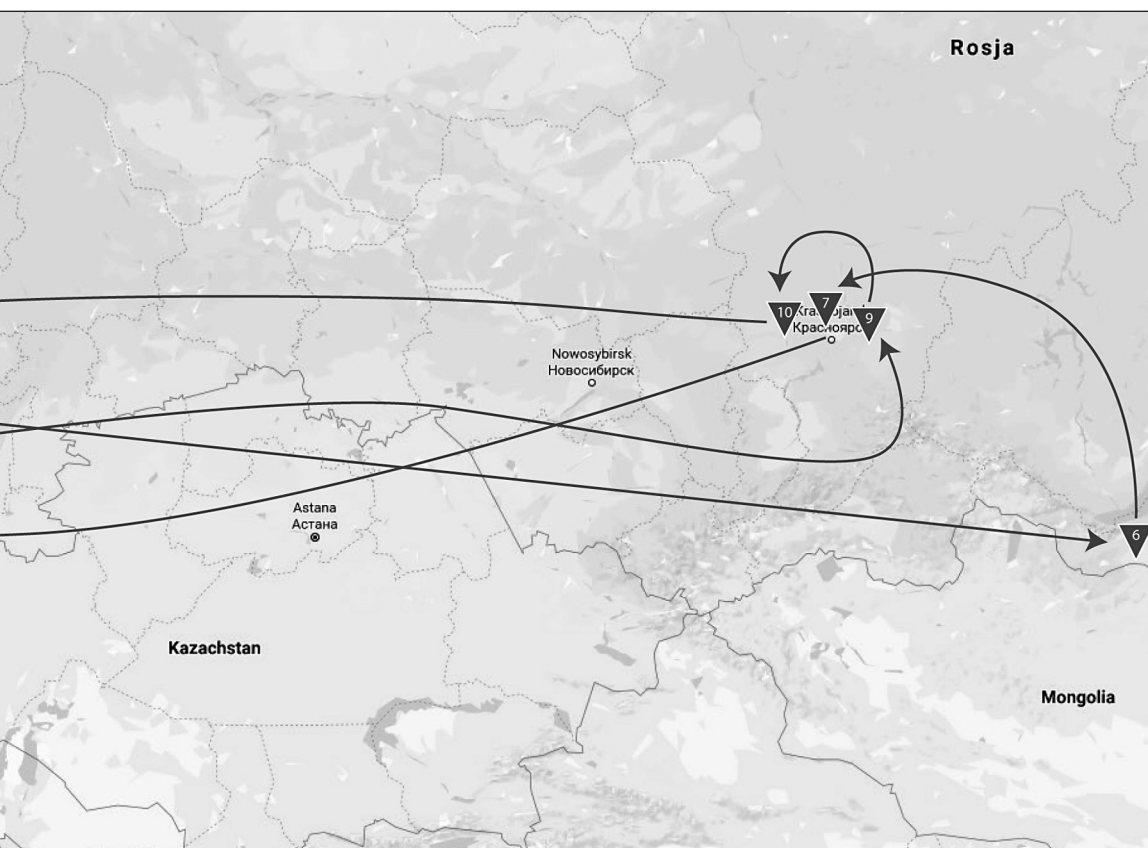
¹⁰⁴ ZRB, FB, por. *Bescheinigung* nr 69.

Szlak wojennej tułaczki Franciszka Batki (1914-1921)

1. Wieliczka (powołanie do wojska, 11 XI 1914)
2. Feldbach (Szkola Oficerska, 28 II 1915 – 30 V 1915)
3. okolice Lublina (dostaje się do niewoli, pomiędzy 24 VI a 8 VII 1915)
4. Petrowskoje (niewola, sierpień 1915)
5. Peresław Zalewski (niewola, grudzień 1915 – 28 IX 1916)
6. Troickosawsk (obecnie Kiachta; niewola, 19 X 1916 – 23 V 1917)
7. Bieriozowka (obecnie Berjosowka, Kraj Krasnojarski; niewola, czerwiec 1917)
8. Nowo Mikołajewsk (wcielony do 3 pułku piechoty, 4 XI 1918)
9. Klukwiennaja (obecnie Ujar; kapitulacja 10 I 1920)

10. Krasnojarsk (uciekinier, styczeń 1920 – 13 III 1921)
11. Moskwa (uciekinier, kwiecień 1921)
12. Ryga (uciekinier, kwiecień 1921)
13. Turmonty-Zemegale (przekroczenie granicy łotewsko-polskiej, 23 IV 1921)
14. Baranowicze (punkt izolacyjny Wojska Polskiego, kwiecień – 2 V 1921)
15. Stryj (punkt izolacyjny, maj 1921)
16. Dęblin (punkt izolacyjny, maj 1921)
17. Gniew (oficer polski, maj 1921)
18. Ochojno (powrót do domu, maj 1921)

z lokalnej społeczności, w tym dzieci i starcy. W ramach pracy szkoły prowadzono również tajne nauczanie, które ze względu na swoją formę zwane było „kadłubowym”. Szkoła, oprócz zadań wychowawczo-naukowych, spełniała jeszcze inną ważną funkcję: ochraniała uczennice przed wywózkami na roboty do Rzeszy. Pod koniec 1944 r. budynek szkolny stał się schronieniem dla uciekających mieszkańców Warszawy, którzy mogli tam w spokoju doczekać końca wojny. W okresie okupacji placówka wykształciła 191 uczennic. Po wojnie została reaktywowana 15 lutego 1945 r. jako Państwowa Szkoła Przysposobienia w Gospodarstwie Rodzinnym I stopnia w Świątnikach Górnych¹⁰⁵.

Po zakończeniu wojny Franciszek Batko kontynuował pracę w Państwowej Szkole Ślusarskiej aż do 1 września 1952 r. Za swoje dokonania, nie tylko oświatowe, został odznaczony m.in. Krzyżem Walecznych (1921)¹⁰⁶, Medalem Niepodległości za pracę w dziedzinie odzyskania niepodległości (1933)¹⁰⁷, Srebrnym Krzyżem Zasługi za działalność na polu pracy pedagogicznej, oświatowej i społecznej (1936)¹⁰⁸.

Zmarł 27 stycznia 1953 r., został pochowany na cmentarzu parafialnym w Podstolicach. Pozostawił po sobie trzech synów: Franciszka, Juliana oraz Mariana¹⁰⁹.

Niniejszy tekst nie przedstawia postaci pierwszoplanowej w historii naszego kraju. Nie stanowi też próby opracowania dziejów 5 Dywizji Syberyjskiej czy dziejów polskich zesłańców, choć niewątpliwie na przykładzie jednostkowych przeżyć ukazuje szereg elementów typowych w ogólnej skali. Jego bohaterem jest natomiast osoba niezwykle zasłużona dla społeczności lokalnej, z bogatym doświadczeniem historycznym. Artykuł jest przyczynkiem do poznania jej losów, przez co wpisuje się w krąg badań historycznych prowadzonych w mikroskali. Franciszek Batko żył na styku różnych epok: urodził się w dualistycznej monarchii austro-węgierskiej, swoje najaktywniejsze lata poświęcił służbie dla ojczyzny – podczas Wielkiej Wojny i w dwudziestoleciu międzywojennym. W jego życiorysie chlubnie zapisały się również lata okupacji niemieckiej. Przeżył też

¹⁰⁵ ZPJC, *Nasza szkoła*. Wydano z okazji pięciolecia Państwowej Szkoły Przysposobienia w Gospodarstwie Rodzinnym I stopnia w Świątnikach Górnych, Świątniki Górne 1945, s. 7-9, 29-30. Co ciekawe, jeden ze wstępnych artykułów zatytułowany *Dziedziczni strażnicy Katedry Wawelskiej* został napisany przez prof. Józefa Birkenmajera, który był znajomym Franciszka Batki z okresu pobytu na Syberii. Por. *ibidem*, s. 4-6.

¹⁰⁶ CAW-WBH, Akta personalne-odznaczeniowe 1919-1939, Batko Franciszek, sygn. I.481.B.3319, s. 2.

¹⁰⁷ CAW-WBH, Medal Niepodległości – Batko Franciszek, sygn. MN.9.10.1933, b.p., por. *Kwestionariusz z dnia 10 sierpnia 1931 r. oraz Wniosek o nadanie Batko Franciszkowi „Medalu Niepodległości”*, ZRD, FB, Akt odznaczenia Medalem Niepodległości.

¹⁰⁸ *Ibidem*, por. Akt nadania Srebrnego Krzyża Zasługi.

¹⁰⁹ F. Batko, *op. cit.*, s. 100.

osiem lat w Polsce Ludowej. Pamiętajmy, że stalinizm w Polsce skończył się dopiero w 1956 r., czyli trzy lata po jego śmierci. Całe jego życie skupiało się wokół trzech głównych osi i ról – nauczyciela, żołnierza i społecznika. Batko działał lokalnie, jednak bez takich osobowości i postaw niemożliwe byłoby budowanie wolnej Polski w dwudziestoleciu międzywojennym ani dbałość o edukację polskiej młodzieży.

Życie Franciszka Batki toczyło się w konkretnych realiach historycznych i było nimi zdeterminowane. Celem tego tekstu jest jednak nie tylko ukazanie wycinka historii wpisującego się w ogólne tendencje, ale przede wszystkim jest ukłodem wobec pedagoga, żołnierza, sybiraka i społecznika ze strony nauczyciela i historyka.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne i zbiory prywatne (zespoły akt)

Österreichisches Staatsarchiv – Abteilung Kriegsarchiv (OS-Abt.K):
Karteikarte aus der russischen Kriegsgefangenschaft 1914-1918

Archiwum Narodowe w Krakowie (ANKr):
II Liceum Ogólnokształcące im. Króla Jana III Sobieskiego w Krakowie (C.K. Gimnazjum III w Krakowie) (II LO)
Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego

Centralne Archiwum Wojskowe – Wojskowe Biuro Historyczne (CAW-WBH):
Akta personalne – odznaczeniowe 1919-1939
Medal Niepodległości – Batko Franciszek

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (AUJ):
Komisja Egzaminów Nauczycielskich
Indeksy
Materiały nieodebrane przez absolwentów

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (AKMK):
Rzymskokatolicka Parafia św. Klemensa w Wieliczce

Zbiory rodziny Batków (ZrB):
Materiały nieuporządkowane dotyczące Franciszka Batki

Zbiory prywatne Jerzego Czerwińskiego (ZPIC):
Materiały nieuporządkowane dotyczące Świątnik Górnych

Źródła drukowane

- Corpus studiosorum Universitatis Iagellonicae 1850-1918. A-D*, red. J. Michalewicz, Kraków 1999.
- Sprawozdanie dwudzieste pierwsze Dyrekcji C.K. Gimnazjum III. w Krakowie za rok szkolny 1904*, Kraków 1904.
- Sprawozdanie dwudzieste drugie Dyrekcji C.K. Gimnazjum III. w Krakowie za rok szkolny 1905*, Kraków 1905.
- Sprawozdanie dwudzieste czwarte Dyrekcji C.K. Gimnazjum III. w Krakowie za rok szkolny 1907*, Kraków 1907.
- Sprawozdanie dwudzieste piąte Dyrekcji C.K. Gimnazjum III. w Krakowie za rok szkolny 1908*, Kraków 1908.
- Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Gorlicach za lata szkolne 1915-1916*, Gorlice 1916.
- Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Gorlicach za rok 1914*, Gorlice 1914.
- Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum Nowodworskiego, czyli Św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1901*, Kraków 1901.
- Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum Nowodworskiego, czyli Św. Anny w Krakowie za rok szkolny 1902*, Kraków 1902.
- Sprawozdanie Dyrekcji C.K. Gimnazjum w Wadowicach za rok szkolny 1902*, Wadowice 1902.

Dzienniki urzędowe

- „Dziennik Ustaw RP” 1932, nr 38, poz. 389.
- „Dziennik Personalny” (Ministerstwo Spraw Wojskowych) 1921, nr 41.
- Rocznik oficerski 1923*, Warszawa 1923.
- Urzędowy rozkład jazdy. Zima 1926/1927*, Warszawa 1926.

Opracowania

- Aleksandrowicz A., *Tragiczne losy byłych żołnierzy 5. Dywizji Syberyjskiej*, „Zesłaniec” 2011, nr 49.
- Bagiński H., *Wojsko Polskie na Wschodzie 1914-1920*, Warszawa 1921.
- Batko F., *Pisma z historii Świątnik Górnych i okolic*, Świątniki Górne 2008.
- Bienias D., *Życie codzienne syberyjskiej V Dywizji Strzelców Polskich w okresie jej stacjonowania w Nowonikołajewsku na Syberii w 1919 roku*, „Zesłaniec” 2012, nr 52.
- Chłusewicz B., *W obronie honoru żołnierzy 5-ej Dywizji Syberyjskiej*, „Sybirak” R. 4, 1937, nr 1(13), s. 8-20.
- Dyl J., „Collegium Marianum” – Gimnazjum i Niższe Seminarium Duchowne XX. Pallotynów w Wadowicach na Kopcu w latach 1909-1962, „Roczniki Teologiczne” 1994, t. 41, z. 4, s. 99-115.
- Gruszczyński J., *Zapomniane wojsko. Rozkaz Wodza Naczelnego Józefa Piłsudskiego do 5. Dywizji Strzelców Syberyjskich*, „Zesłaniec” 2010, nr 42.
- Jarem-Mirski J., *W dwudziestą rocznicę powstania V-ej Syberyjskiej Dywizji*, „Sybirak” R. 5, 1938, nr 4(16), s. 8-12.
- Krajewski K., *Nie tylko Dowórczy, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej”* 2009, nr 1/2 (96/97), s. 33-34.

- Kuczyński A., *Syberia. Czterysta lat diaspory polskiej*, Wrocław 1993.
- Lachowicz T., *Zagłada 5. Dywizji Syberyjskiej (przyczynek)*, „Zesłaniec” 2011, nr 49.
- Leończyk S., *V Syberyjska Dywizja Strzelców Polskich i zakończenie jej działalności w guberni Jenisejskiej (1919-1921)*, „Zesłaniec” 2011, nr 49.
- Nałęcz-Koniuszewski J., *Historia V Dywizji Syberyjskiej Wojska Polskiego*, „Zesłaniec” 2006, nr 25.
- Ostrowski L., *Polscy wojskowi na Syberii (1904-1920)*, „Zesłaniec” 2009, nr 40.
- Radziwiłowicz D., *Polские формирования в восточной России и на Сибири и Дальнем Востоке в 1918-1920*, Olsztyn 2009, s. 351-380.
- Rogowski J., *Dzieje Wojska Polskiego na Syberii*, Poznań 1927.
- Rola-Sujkowski W., *Udział Brygady Syberyjskiej w obronie Warszawy*, „Panteon Polski” 1931, nr 78.
- Sula D., *Powrót ludności polskiej z byłego Imperium Rosyjskiego w latach 1918-1937*, Warszawa 2013.
- Wiśniewski J., *Ewakuacja oddziałów polskich z Dalekiego Wschodu w 1920 r.*, „Zesłaniec” 2004, nr 4, s. 15-37.
- Wiśniewski J., *Historia V Dywizji Syberyjskiej*, [w:] S. Bohdanowicz, *Ochotnik*, Warszawa 2006.
- Wiśniewski J., *Od „Czeskiej Drużyny” do Korpusu Czechosłowackiego. Czesko-słowackie formacje wojskowe w Rosji w latach 1914-1916*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2014, nr 4, s. 25-50.
- Wiśniewski J., *Udział wojsk polskich w walce z bolszewikami na Syberii w 1919 r.*, [w:] *Od armii komputowej do narodowej. 2. Dzieje militarne Polski i jej wschodnich sąsiadów od XVI do XX w.*, red. M. Krotofil, A. Smoliński, Toruń 2005, s. 404-417.
- Wiśniewski J., *Żony czasu wojny. „Wojenne żony” w wojskach czechosłowackich i polskich na Syberii w latach 1918-1920*, „Klio” vol. 19, 2011, nr 4, s. 55-78.
- Wroczyński R., *Dzieje oświaty polskiej 1795-1945*, Warszawa 1980.
- Висьневский Я., *Войско Польское в Сибири во время революции*, [w:] *Революционная Россия 1917 года и польский вопрос: новые источники, новые взгляды*, ответст. ред. М. Волос и А. Орехов, Москва 2009.
- Резмер В., *Польские военнопленные в большевистском плену в Сибири в 1920-1922*, [w:] *Сибирско-польская история и современность: актуальные вопросы*, ред. Б. Шостакович, Иркутск 2001.

Wspomnienia

Bohdanowicz S., *Ochotnik*, Warszawa 2006.

Netografia

https://www.europeana.eu/portal/de/record/2020601/contributions_17804.html.

<http://kromer-gorlice.pl/o-szkole/historia-szkoly/>.

<http://parafia-swiatniki.pl/parafia/historia-parafii/>.

ABSTRACT

**Franciszek Batko (1885-1953):
Teacher, Soldier, Survivor of Siberia – A Biographical Sketch**

This article is a biographical sketch whose purpose is to shed light on the figure of Franciszek Batko (1885-1953). Although he was from Sygneczów outside Wieliczka, he spent his entire adult life in Ochojno in the municipality of Świątniki Górne. First of all, he was a teacher with an academic education; both before and after the Great War he worked as a teacher in the state gymnasiums. In 1914, he was conscripted into the Austrian army. Upon completion of officer training in Styria, he was sent to the front. In 1915, he was taken hostage by the Russians; at that point, his long sojourn as an exile to Siberia and soldier of the Polish 5th Siberian Rifle Division began. Thanks to his courage and shrewdness, he returned to Poland in 1921. Thank he took on the duties of a teacher once again. During the Second World War, he participated in the struggle against the Germans. He received many decorations, including the Cross of Valor and the Cross of Independence. Batko is buried in Podstolice.

Keywords: Siberian exile, teacher, microhistory, Polish 5th Siberian Rifle Division, the Great War, World War II, Walerian Czuma, Ochojno, the Jagiellonian University